

***Szegénynek lenni és nőnek maradni
az Ormánságban***

Tartalomjegyzék

1.	Bevezetés.....	3
2.	A szegénység változó arcáról.....	5
2.1.	Szegénységkoncepciók.....	5
2.2.	Szegénynek lenni ma Magyarországon.....	6
3.	Nők szegény körülmények között, helyzetük a foglalkoztatás rendszerében.....	8
3.1.	A nők munkaerő-piaci helyzete és a szegénység kockázata.....	8
4.	Családon belüli szerepek változása.....	12
4.1.	Családfők a szegény családokban.....	13
4.2.	Nők a szegény családokban.....	14
5.	Ormánság.....	15
6.	A kutatás, a vizsgálat célja és módszere.....	19
6.1.	Hipotéziseink a kutatásban.....	19
7.	Az Ormánság női arca, interjúalanyok és családjuk.....	20
7.1.	Társas kapcsolatok és szerepük az Ormánságban.....	23
7.2.	Mindennapok és a háztartás feladatai.....	28
7.3.	Elégedettség és jövőkép.....	30
8.	Szegénynek lenni és nőnek maradni – a kutatás összegzése.....	31
9.	Összefoglalás.....	33
10.	Irodalomjegyzék.....	34

„A nőnek százszor nehezebb az élete. Minden jobban terheli, mint egy férfit, minden jobban zavarja, minden jobban ott van az agyában, a gondolataiban. De akármilyen történik az életben, ha két ember összetart, még a nehézséget is jobban át lehet vészeli. Bármilyen van.”

1. Bevezetés

Ma Magyarországon a népesség 12-13%-a szegénységi kategóriába tartozik (KSH 2010). A szegénység mérésére számos indikátort alkalmaznak a kutatók, melyek közül a leggyakrabban alkalmazott mérési módszer a jövedelem kategóriák összehasonlítása. Ugyanakkor a szegénység mérése, szubjektív mutatók segítségével is lehetséges. Erre vállalkozunk a jelen dolgozatban, ami egy olyan kutatás beszámolója, mely a szegénység tárgyát egy kiemelt szempont alapján vizsgálja, ez pedig a nők szegénységének kérdése.

A téma érdekessége nem csupán az, hogy hogyan alakul a szegénység mértéke férfiak és nők vonatkozásában, hanem az is, hogy hogyan oszlanak meg az egyenlőtlenségek és a szegénység kockázata a családon belül, milyen mértékben érintettek a család nő tagjai és a másik nem képviselői a szegénység következményeiben, és ez hogyan alakítja a köztük lévő szerepmegosztást és egyenlőtlenségeket. Feltételezésünk szerint az édesanyák a többgyermekes családokban más módon élik meg a szegénységet, mint a család férfitagjai és a gyermekek.

A szegénység feminizációját vizsgáló felmérésünk empirikus kutatáson alapul, mely a déldunántúli Ormánságban készült. 2012 júniusában a szociológia mesterképzés kutatási gyakorlata során egy hetet töltöttünk Kémesen, Szaporcán és Cúnban egy falukutató tábor keretében, ahol több témával is foglalkoztunk. A mi csoportunk témája a szegénység feminizációja volt.

Három településen interjúkat készítettünk nőkkel, többnyire többgyermekes édesanyákkal és arra kértük őket, hogy meséljék el élettörténetüket. A narratív interjúk módszer megfelelő módszernek bizonyult a női identitástörténetek kibontására. Az elbeszélésekből megvizsgálhattuk, hogy a jelen perspektívájából nézve az ormánsági nők mit gondoltak

korábban, fiatal, illetve fiatal felnőtt korukban a jövőjükéről, az életükről, és hogyan látják magukat és a sorsukat most.

A kutatás során azt a hipotézisünket ellenőriztük, miszerint a nők helyzete a szegény családokon belül hátrányosabb, főleg, ha a férfi munkanélküli, vagy pedig nehéz jövedelmi helyzetben három, vagy annál több gyermeket nevelnek.

Az ormánsági falvakban élő kisgyermekes családokban a nők közül kevesen rendelkeznek állandó munkahellyel, többnyire GYES-en vannak, vagy főállású édesanyák. Az egyetlen jövedelmük szociális transzferekből származik, ebből kénytelenek biztosítani a család megélhetését, ha a férfi nem rendelkezik állandó jövedelemmel. Az alacsony jövedelmű, de aktívan munkát vállaló családfővel rendelkező családokban a nők szerepe hasonlóan nehéz, mert az otthoni munkák, és a családi jövedelem beosztása plusz terheket jelent a nőknek, a férfiak az egész napot házon kívül töltik, hogy a rendkívül alacsony jövedelmükhöz hozzájussanak.

Kutatásunk részletes bemutatásához, a szegénység koncepcióknak, a szegénység feminizációjával foglalkozó kutatásoknak és a családon belüli szerepmegosztásnak a tárgyalását tartjuk fontosnak.

2. A szegénység változó arcáról

A szegénység, mint probléma minden társadalomban ismert, széleskörűek a szegénységről szóló irodalmak és kutatások, melyek rávilágítanak arra, hogy a szegénység többdimenziós, sokrétű kérdés. A szegénység mértéke nem egyértelműen meghatározott, nincsen egységes mérési módszer, arányának meghatározásához számos elméleti keret áll rendelkezésre.

2.1. Szegénységkoncepciók

A szegénység alapvető elméletei a funkcionalista és a konfliktuselméletek. A funkcionalista elmélet Davis-Moore munkássága alapján abból a feltevésből indul ki, hogy a betöltendő pozíciók különböző jutalmazási keretekkel járnak, így azok, akik kevésbé fontos pozíciót töltenek be a társadalomban, értelemszerűen nagyobb eséllyel kerülnek szegénységi kategóriákba (Davis, Moore 2004). Míg a konfliktuselmélet a kizsákmányolások és az erőforrások egyenlőtlen eloszlásán alapul (Spéder 2002).

A szegénység elméletei közé tartoznak ezen felül az underclass elméletek, Oscar Lewis „szegénység kultúrájának” elmélete is, mely szerint azok a társadalmi csoportok a leginkább érintettek, akik a társadalmon kívül rekedtek, nem dolgoznak, semmilyen vagy csak alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, és gyakori az illegális és a deviáns tevékenységekben való részvételük.

A szegénység kultúrájának elmélete abból indul ki, hogy nem a különböző magatartásminták miatt kerül valaki szegénységbe, hanem a szegénység következményeképp sajátos kulturális minták alakulnak ki ezekben a csoportokban (Czibere 2012).

A szegénység mérésére a jövedelem egyenlőtlenségekből fakadó különbségek adják a legalapvetőbb keretet. Az Európai Unió újonnan alkalmazott mérési szintje szerint a jövedelem középső értékének mediánjának a 60%-a adja a szegénységi küszöböt (Esping-Andersen 2006). A hazai kutatások az ekvivalens jövedelem 50%-a alatti kategóriákba tartozókat tekintik szegénynek.

Emellett a jövedelmi kategóriákon túl a depriváltság mérése is széleskörű képet ad a szegénységbe tartozók életkörülményeiről, abból indul ki, hogy a szegénység nem egyszerűen anyagi források hiánya, hanem egyéb erőforrásoké is. Ez a megközelítésmód nem a jövedelmi szintek alapján méri az emberek szegénységét, hanem a tartós fogyasztási cikkek birtoklása vagy hiánya alapján (Czibere 2012).

A társadalmi hierarchia legalján levő csoportokat vizsgálják a kirekesztettség kérdésével foglalkozó kutatók is. Sen alapján ez alatt a lehetőségektől való megfosztottságot értjük (Czibere 2012). Ladányi és Szelényi kirekesztettség fogalma körültekintően meghatározza a kívül rekedtek csoportját, mely jelentős volt kutatásunk elméleti kereteinek kialakításakor: *„Népesség valamely csoportja, mely lakóhelyileg szegregáltan él, házasodási lehetőségei más csoportokkal korlátozott és a baráti kapcsolataikat is csoporton belül alakítják csak ki. Térbeli és társadalmi távolságuk is jól elkülöníthető más csoportoktól.”* (Ladány-Szelényi 2004: 9)

A kirekesztettség a munkalehetőségektől, a gazdasági javaktól, az erőforrásokhoz jutás esélyeitől való megfosztottságot, lakóhelyi szegregációt és iskolarendszerbeli egyenlőtlenségeket jelent.

2.2. Szegénynek lenni ma Magyarországon

Magyarországon főként a rendszerváltás után kerülnek előtérbe a szegénység vizsgálatok, mert a korábbi „kapun belüli munkanélküliség” mellett a szegénység kérdése is úgymond a zárt kapukon belül maradt.

A rendszerváltást követően megjelenő problémák rávilágítottak arra, hogy a szegénység vizsgálata és a szegénységben élők helyzetével való foglalkozás elengedhetetlen feladat. Világosság vált, hogy az asszimilációs politikák és a komplex helyi beavatkozások együttesen segíthetik csak elő a szegénységben élők körülményeinek javulását.

A különböző szegénységkoncepciók alapján eltérő statisztikai adatokkal rendelkezünk a hazai szegénység mértékéről, a különbségek pedig számottevőek¹:

Szegénységkoncepció	Szegénység mértéke az ezredfordulón
jövedelmi szegénység	12,4%
rossz lakáskörülmények, lakásszegénység	12,1%
abszolút vagyoni depriváltság	16,8%
18 életkörülményből számolt depriváltság	15,5%
segélyezett, szociálpolitikai szegénység	15,7%

¹ <http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Muhelytanulm/muhtan4.pdf> 29. oldal

A táblázat adataiból megmutatkozik, a szegénység kérdése nem csupán a jövedelem nagyságtól függ, az életkörülményekből és a lakáskörülményekből adódó hiányok nagymértékben növelik azok számarányát, akik szegény körülmények között élnek.

A szegénységkonceptiókból levont tapasztalatok alapján hipotéziseink vizsgálatához a szegénység meghatározásakor, a jövedelem mértékén túl, szükségesnek éreztük a szubjektív indikátorok alkalmazását is kutatásunkban.

A korábbi vizsgálatok, egy állandóan jelen levő problémaként kezelték a szegénységet, a mai adatokból viszont egyértelműen kiderül, hogy egy folyamatosan változó kérdés az egyének életében. A longitudinális vizsgálatok lehetőséget teremtenek arra, hogy a szegénység családon belüli előfordulásának gyakoriságát mérték, azt, hogy valaki életében hányszor volt szegény (Spéder 2002). Tehát a szegénységben élők meghatározásakor tisztában kell lennünk azzal, hogy a szegénységben élő személyek állandó változást mutatnak.

Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy a szegénység bizonyos életszakaszokban jóval gyakoribb, ez pedig a gyermekkori, a fiatal házasokat érintő és az időseket érintő szegénység.

Mindez összefügg az iskolai végzettséggel is, akinek alacsonyabb iskolai végzettsége van, alacsonyabb jövedelemre fog szert tenni, továbbá munkaerő-piaci helyzetük is kedvezőtlenebb, így jobban fenyegeti őket a munkanélküliség kockázata. Ezek a tényezők mind növelik a szegénységbe kerülés kockázatát.

Mindemellett nem elhanyagolható tényező a térbeliség, miszerint a vidéken, falvakban, elmaradott térségekben élők szegénységi aránya és szegénységbe kerülési kockázata jóval magasabb a kedvezőbb elhelyezkedésű településeken élőkénél.

Ezen dimenziók mentén igyekeztünk saját kutatásunk során is haladni. A többszörös kockázatnak kitett, munkanélküli, többnyire alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, aprófalvakban élő fiatal édesanyák helyzetét kívántuk jobban megismerni és életük minőségét meghatározni interjúk kutatásunk során.

A szegénységnek számos kimenetele van, ezek közül kiemelkedő figyelmet kell fordítani a tartós szegénység (ha hat év alatt legalább négyszer lesz valaki szegény) következményeire a vizsgálatban érintettek esetében, mert ez társadalmi és egyéni szinten is különösen nagy és visszafordíthatatlan hatással bír (Spéder 2002). A tartós szegénységben élők kikerülési esélyei, kiemelten a munkanélküli, szegregált térségekben élő egyének esetében, nagyon alacsony, továbbá súlyos következményekkel járhat mindez a családi kapcsolataikra, akár azok felbomlását is eredményezheti (Walker 2006).

3. Nők szegény körülmények között, helyzetük a foglalkoztatás rendszerében

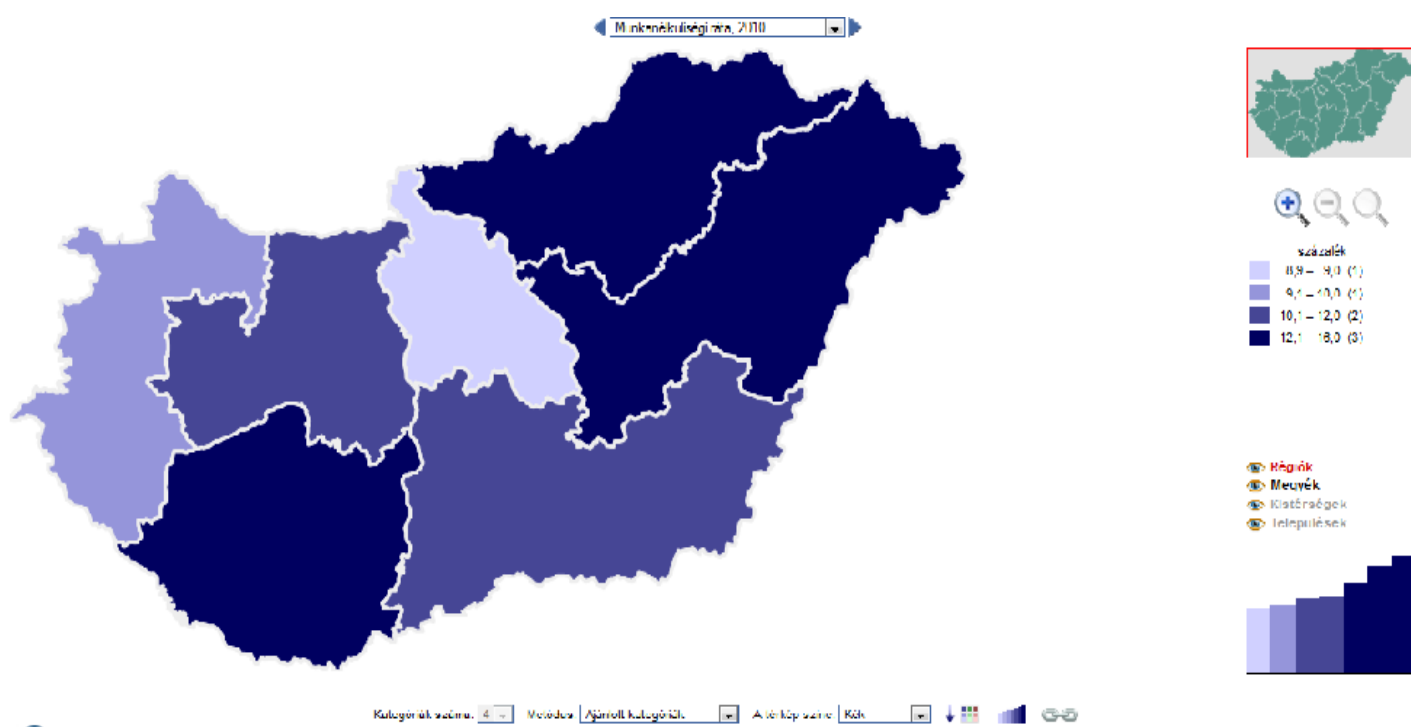
Korábban, az iparosodás előtt elsősorban a család által meghatározott női szerepekről beszélhetünk: a családi státuszuktól függött anyagi helyzetük, szegénységük vagy gazdagságuk, iskolai végzettségük, még a párválasztás is a család által befolyásolt életesemény volt.

A kutatások alapján úgy tűnik, a szegénység ma Magyarországon nem kifejezetten nőket érintő kérdés. Ellenben a statisztikák és a szakirodalom alapján azt láthatjuk, hogy habár nem kiemelkedő mértékű, de van különbség férfi és a női szegénység között. A gazdasági növekedés következtében mérséklődött a szegénységben élők aránya, de növekedett a nők jelenléte a szegénységi kategóriákban (Spéder 2002).

Emellett ha a szegénységet befolyásoló tényezőkön haladunk végig, kirajzolódik, hogy vannak olyan körülmények, melyek során a nők nagyobb a valószínűséggel kerülnek hátrányos helyzetbe, mint a férfiak (Fodor 2001). Ezért látjuk indokoltnak és aktuálisnak a kérdés átfogó – a területi, települési dimenziót is érintő - vizsgálatát.

3.1. A nők munkaerő-piaci helyzete és a szegénység kockázata

Az országos statisztikák alapján a jövedelmi szegénység területi különbségei rajzolódnak ki nemektől függetlenül. A munkanélküliségi ráta összefüggésben áll a szegénység alakulásával, azokon a területeken, ahol magasabb a munkanélküliség aránya, ott a szegénység mértéke is magasabb lesz. A következő ábra a magyarországi munkanélküliségi ráta alakulásának területi különbségeit mutatja be 2010-es adatok alapján. A sötétkék színnel jelölt régiókban magas, 12% feletti a munkanélküliségi ráta, míg a legvilágosabb színnel jelölt közép-magyarországi régióban 8-9 % körül alakul az érték.

<http://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/lmunkaugy.html>

Tehát a térképen jól láthatóak a regionális területi különbségek, az észak-magyarországi, az észak-alföldi és a dél-dunántúli régió az, ahol a legnagyobb a munkanélküliek aránya.

Ezekben a régiókban nagy a kistéleplések aránya, nagy számban találhatóak aprófalvak, ahol a rendszerváltást követő években nagymértékben nőtt a munkanélküliek aránya.

Helyzetük 20 évvel a rendszerváltást követően sem vált kedvezőbbé, a dél-dunántúli ipari munkavállalási lehetőségek beszűkültek és a mezőgazdaság is csupán keveseknek jelent bevételi forrást.

Ahogy azt már említettük, fontos szerepe van az iskolai végzettségnek, miszerint a nyolc osztállyal kevesebb vagy 8 osztályt végzettek szegénységi kockázata jóval nagyobb, mint a szakmunkás, és főleg az érettségivel rendelkezők, vagy a magasabb végzettségűek szegénységbe kerülésének kockázata. Kutatásunk alapján elmondható, hogy a vizsgált dél-dunántúli területeken, mind a férfiak és nők között az általános iskolai végzettség a leggyakoribb. Továbbá a statisztikai adatok alapján az etnicitás, a roma kisebbséghez tartozás tovább emeli a szegénység kockázatát.

Összességében elmondható, hogy Magyarország leszakadó térségeinek rurális területein, kiemelten az Ormánság aprófalvaiban, a férfiak és a nők munkavállalása jelentős problémát okoz.

Kiemelve a nőket, a munkavállalás során sokkal „sebezhetőbbek” a férfiaknál, a munka- és a gyermekvállalás összeegyeztetése és az ebből adódó problémák befolyásolhatják a szegénységet is, de önmagában még nem magyarázzák azt (Fodor 2001).

Az Ormánságban élő férfiaknak vagy építőipari vállalkozásoknál szakmunkásként, vagy a közmunkaprogram foglalkoztatottjaiként van lehetőségük a munkavállalásra, mely, ha anyagi helyzetükre alacsonyabb hatással is van, de a munkanélküliséggel járó pszicho-szociális problémák enyhítésére egyértelműen pozitív hatással bír.

Ellenben a nők számára ez sem jelent alternatívát. Ennek oka a munkalehetőségek szűk köre, valamint az, hogy a többnyire az aktív korban levő fiatal nők a korai gyermekvállalás mellett döntöttek, melynek következtében nem rendelkeznek munkatapasztalattal. Sokan szakmával, és megfelelő iskolai végzettséggel sem rendelkeznek. Emellett tovább nehezíti munkaerőpiaci helyzetüket a térbeli zártság, amiben élnek, és ami gátolja azt, hogy gyermekeik felügyeletét megoldják és más városban munkát vállaljanak, mivel helyben, a dél-dunántúli aprófalvakban a munkavállalásra csak keveseknek van lehetősége.

Míg kiskorú gyermek van a családban, elsősorban az édesanya az, akinek ezeket a hátrányokat el kell fogadnia, és csak a család férfi tagjának jövedelmére támaszkodhat, ami nagyfokú kiszolgáltatottságot eredményez ezeknél a nőknél.

Több kutatás készült az ezredforduló után, mely a szegénység feminizációjának alakulásával foglalkozott. Ezek az eredmények saját kutatásunk hipotéziseinek megfogalmazásában meghatározóak voltak, így fontosnak ítéltük meg, hogy ezek rövid összefoglalóját bemutassuk.

Czibere Ibolya (Czibere 2012), Albert Fruzsina és társai (Albert – Dávid – Havasi – Kóczé 2011) kutatásai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében készültek, kvalitatív módszerekkel. Többnyire olyan családok életkörülményeit vizsgálták, ahol a férfi nem dolgozik, és a nők kénytelenek átvenni a családfői szerepet. Az interjúk tapasztalatai alapján jellemzőek a családon belüli konfliktusok, a testi erőszak, a férfiak deviáns viselkedése, és a nőknek ilyen körülmények között kell gondoskodni a családról, a gyermekről.

Szelényi Iván (Szelényi 2001), Fodor Éva (Fodor 2001), Gábos András – Szívós Péter (Gábos – Szívós 2009) – kutatásaikban pedig kérdőíves módszer segítségével mérték a szegénység nemek közötti különbségeit. Kutatásaik során arra a következtetésre jutottak, hogy a nemek között nincsenek nagy különbségek, jóval meghatározóbb a végzettség, a foglalkoztatottsági státusz, a kor és a gyerekszám.

Az ismert hazai eredmények alapján kutatási kérdésünk az volt, hogy hogyan alakul a déldunántúli, ormánsági aprófalvakban a többgyermekes édesanyák családon belüli szegénységének mértéke, a helyi társadalmi folyamatok, sajátosságok figyelembevétele mentén. Különösen érdekelt minket az, hogy miként alakul az ormánsági nők nemi identitásképe a szegénység következményei során, miként vélekednek magukról, mint nőkről: lehet-e és milyen áron lehet nőnek maradni az Ormánságban.

4. Családon belüli szerepek változása

A szocialista időszak, az erőltetett iparosítás és a nők gazdasági aktivitásának növekedését megelőzően, a nők az otthoni munkavégzéssel teljesítették rájuk szabott feladataikat, így a férfi, mint családfő és az egyetlen „pénzkereső” volt jelen a családban (nem számolva azzal a ténnyel, hogy az otthoni munka is más jelleget öltött abban az időben, mint az iparosítást követően).

A korábban élő szabályozott viszonyok a családon belül megváltoztak, a férfi elsődleges szava a családi döntésekben közös döntéshozatallá alakul át. Mivel a nemi szerepek befogadása a szocializációval történik, így örökítendő át generációkon át, tehát nemi szerepek változásával az emancipált nők gyermekei édesanyjukhoz hasonló minták alapján fogják életüket alakítani.

A családon belüli szerepek megoszlásában nagyon fontos kiindulópontot jelent a háztartási munka megosztása, ez alapján alapvetően tradicionális és emancipált háztartásokról beszélhetünk.

A kutatásunkban szereplő nők esetében is az országos és nemzetközi adatokhoz illeszkedően - nagyobb szerepvállalás mutatható ki a háztartáson belüli munkák terén. Nagy Ildikó (2001) kutatásában rámutatott, hogy a leggyakrabban nőkre háruló munkák a főzés és a takarítás, ezt követi a vásárlás. Természetesen a gyereknevelésben is nagyobb szerepet vállalnak az anyák, különösen igaz ez azokra a családokra, ahol az apa az egyetlen pénzkereső. Ezekben a háztartásokban a férfiak szinte kizárólag a kerti munkákban vállalnak a nőknél nagyobb szerepet, interjúink alapján ezen kívül még a vásárlásban és a gyerekek nevelésébe segítenek be, sőt, ez utóbbi két feladatkör az esetek többségében közösen végzett tevékenység (Nagy 2001).

A háztartásokon belüli egyik legfontosabb feladat a pénzgazdálkodás, vagyis annak kérdése, hogy a család mely tagja dönt a befolyó jövedelmek felhasználásáról. Spéder Zsolt (1997) a szegény nőkről és férfiokról végzett kutatásában a pénzelosztás négy fő típusát emeli ki. Ezek közül az első az egy kézben összefogott pénzkezelés, amely során a családi kasszába befolyó jövedelmet az együtt élő pár egyik tagja osztja be. A második típus az ellátó pénzkezelés, amikor a főkereső (általában a férfi) konyhapénzt ad, amiből a feleségnek gazdálkodnia kell. A harmadik típus a közös pénzkezelés, amikor a felek azonos jogokkal szólhatnak bele a jövedelem elosztásába. Végül az utolsó típus a független pénzkezelés, amelyben mindkét fél önálló jövedelemmel rendelkezik és közös megegyezés alapján dől el, hogy kinek milyen

kiadásokra kell saját bevételeit költenie. (Spéder 1997) A gazdálkodás típusa nem csak a családon belüli szerepkészletek egyik fontos eleme, de meghatározza a háztartáson belüli jövedelmi egyenlőtlenségek nagyságát is, hiszen például azokban a családokban, ahol a férj a fizetése egy bizonyos részét megtartja magának és feleségének csak konyhapénzt ad, nagyobb valószínűséggel találunk majd jövedelmi szempontból párjukhoz képest is hátrányos helyzetű nőket. A szegény családok többségében a nők osztják be a pénzt, vagyis egy kézben összefogott pénzkezelésről beszélhetünk. Ahol nem így történik a jövedelmek újraelosztása, ott közösen döntenek a kiadásokról. A másik két típusra jelen kutatásunk során nem találtunk példát. Ez további kérdéseket vet fel, elsősorban azt, hogy miként alakul a családfő szerepe ezekben a családokban, ahol a pénz fölötti döntés elsősorban a nők feladata. A továbbiakban erről lesz szó.

4.1. Családfők a szegény családokban

A rendszerváltást követő időszakban sok férfi veszítette el a munkahelyét, a korábban tradicionális és hagyományos családformákban és családokban változások zajlottak és zajlanak le. Azzal, hogy munkanélkülivé vált a családfő a családfenntartás és a megélhetés feltételeinek megteremtése a nők kezébe került. A jóléti újraelosztás nagyobb haszonélvezői a nők, a gyermekvállalás során jogosult transzferek következtében, és ezzel részben átveszik a családfő szerepét. A nők a megélhetés feltételeit a szociális transzferekből nyert összegekből tudják fedezni, viszont ezen összegek nem jelentenek a család számára biztos megélhetést, így a szegénységi helyzetük alacsony szinten stabilizálódik, tartós szegénységi kategóriába kerülnek, ahonnan nehéz a visszafordulás.

Ezeket a családokat és a családfenntartó nők helyzetét körültekintően bemutatja Czibere Ibolya (2011) mélyszegénységben élő nőkről szóló kutatása, a nőkkel készített interjúk elemzése azokban a családokban, ahol a férfiak munkanélkülivé váltak, vagy tartósan munkanélküliek.

Ezekben a családokban, a nők vagy nem dolgoztak, vagy elveszítették a munkájukat, az idejüket többnyire otthon töltik és gyermekeiket nevelik. A férfiak hasonlóan nem rendelkeznek állandó munkahellyel - vagy közmunkásként dolgoznak a nemrégiben bevezetett rendeletek alapján kötelező jelleggel -, ami továbbra sem biztosítja a családjuk számára a megélhetést. Hatását abban fejt ki, hogy a férfiak számára napi rutint biztosít és annak illúzióját, hogy dolgoznak és ők a családfenntartók, ha mindez pénzben nem is nyilvánul meg.

Ezekben a családokban a férfi, bár elveszítette korábbi családfenntartó és családfői szerepét, nem támogatja a feleségét abban, hogy gyermekneveléssel vagy háztartási teendőkkel kapcsolatban terheket átvállaljon tőle. Ehelyett nagymértékű a deviáns viselkedés, az alkoholizmus, és a szerencsejáték, ahol a családi jövedelmet saját individuális tevékenységeire fordítja a családfő. Ezzel pedig még nagyobb terhet tesz a nő vállára, aki ennek következtében a kieső jövedelmeket a gyermekektől vagy önmagától kénytelen elvenni, ezáltal nagyobb szegénységi körülmények közé sodorva önmagát és gyermekeit (Czibere 2012). Azokban a családokban, ahol a pénz beosztása a nők feladata, vagy közösen döntenek házastársukkal, csökken a férfiak deviáns viselkedésének veszélye. Ennek egyszerű oka az, hogy nincs anyagi fedezetük sem az alkoholfogyasztásra, sem más, a család szempontjából fölösleges vagy romboló szenvedélyükre.

A fogyasztás nagy részét a lakásfenntartás költségei és az étkezés teszik ki. A nők arról számoltak be az kutatás kapcsán, hogy arra már nem marad anyagi forrás, hogy önmaguk számára is vásároljanak.

Ez alapján feltételezhetjük, hogy a fogyasztás vizsgálata alkalmas lenne arra, hogy az háztartási jövedelem és az egy főre jutó jövedelem mérésén túl felmérjük azt, hogy családtagok között milyen arányban oszlanak el az megélhetés anyagi forrásai, milyen mértékű egyéni szinten a szegénységük.

4.2. Nők a szegény családokban

A korábban említett hazai és európai kutatások, melyek a szegénységben élőket nemek szerint vizsgálták, arra az eredményre jutottak, hogy habár a modern gazdasági növekedés következtében csökkenni látszik a szegénységben élők aránya, a társadalom legalsó rétegében felülreprezentáltak a nők. Ennek oka egyrészt az egyfős háztartások arányának növekedése, az egyszülős háztartások egyre nagyobb száma, illetve a nők felülreprezentáltsága a szegény réteg jelentős részét kitevő gyermekek és idősek között.

Kutatásunk során azonban nem csak azt vizsgáltuk, hogy melyek azok az össztársadalmi folyamatok, amelyek a nők szegénységét magyarázzák, de azt is, hogy hogyan jön létre a családon belül a nők hátrányos helyzete. Ezen felül különösen kíváncsiak voltunk, hogy ők hogyan élik meg ebben a helyzetben női mivoltukat.

Mint ahogy azt korábban említettük a családon belüli hátrányos helyzet egyik oka lehet, ha a jövedelem elosztásáért csak részben, vagy egyáltalán nem felel az anya. Ahol konyhapénzből

kell gazdálkodni, ott sokkal valószínűbb, hogy a nők személyes kiadásaikon spórolnak azért, hogy társukról, de elsősorban gyermekeikről tudjanak gondosodni.

További problémát okoz az, hogy a mélyszegénységben élő szülők ezeket a mintákat adják át többségében a gyermekeik számára is, akik hasonlóan nehéz helyzetben nőnek fel és nagy valószínűséggel lesz életük szüleikéhez hasonló. Nincs számottevő társadalmi mobilitás ezekben a csoportokban, sem intergenerációs, sem intragenerációs szinten. Az említett nők nagy valószínűséggel fognak hozzájuk hasonló helyzetben levő férfiakkal kapcsolatba lépni és megházasodni, tehát alacsony a körükben a házassági mobilitás is (Czibere 2007).

5. Ormánság

(Forrás: internet ²)

Az interjúk elemzése előtt fontosnak tartjuk, hogy bemutassuk az Ormánságot, azt a vidéket, ahol interjúink alanyai élnek, a körülményeket, amelyek életüket alakítják és meghatározzák. Önálló kutatásunk helyszíne az Ormánság volt, mely a Dél-Dunántúl, a déli határvidék elmaradott térsége. A térség az elmúlt évszázadban rohamos visszaesést mutatott, amelynek oka több tényezővel is magyarázható. Az első világháborút követően az Ormánság hazánk határvidékévé vált, amelyet szegényes közlekedési úthálózat és egyre inkább leszakadó gazdaság jellemzett. A szocialista időszak erőltetett iparosítása nem kedvezett az elsősorban mezőgazdasági termelésre berendezkedett térségnek, a társadalmi gyengüléshez pedig a

²

[http://www.google.hu/imgres?um=1&hl=hu&tbo=d&biw=1280&bih=845&tbn=isch&tbnid=PV9diBi2c4MK4M:&imgrefurl=http://brannaghpraktikai.blog.hu/2011/02/04/a_dravaszogi_himzes&docid=w40n6PLYbdF6bM&imgurl=http://m.blog.hu/br/brannaghpraktikai/image/h%252C3%2525ADmz%2525C3%2525A9s/dr%2525C3%2525A1vak%2525C3%2525B6z%252520t%2525C3%2525A9rk%2525C3%2525A9p\(2\).jpg&w=350&h=267&ei=-YDQUNjwCMfxsgbLwYHICQ&zoom=1&iact=rc&dur=280&sig=102286060114325447334&page=1&tbnh=129&tbnw=169&start=0&endsp=34&ved=1t:429,r:4,s:0,i:96&tx=33&ty=99](http://www.google.hu/imgres?um=1&hl=hu&tbo=d&biw=1280&bih=845&tbn=isch&tbnid=PV9diBi2c4MK4M:&imgrefurl=http://brannaghpraktikai.blog.hu/2011/02/04/a_dravaszogi_himzes&docid=w40n6PLYbdF6bM&imgurl=http://m.blog.hu/br/brannaghpraktikai/image/h%252C3%2525ADmz%2525C3%2525A9s/dr%2525C3%2525A1vak%2525C3%2525B6z%252520t%2525C3%2525A9rk%2525C3%2525A9p(2).jpg&w=350&h=267&ei=-YDQUNjwCMfxsgbLwYHICQ&zoom=1&iact=rc&dur=280&sig=102286060114325447334&page=1&tbnh=129&tbnw=169&start=0&endsp=34&ved=1t:429,r:4,s:0,i:96&tx=33&ty=99)
<http://www.google.hu/imgres?um=1&hl=hu&tbo=d&biw=1280&bih=845&tbn=isch&tbnid=p2PVID3ANHZ69M:&imgrefurl=http://barikad.hu/node/4612&docid=5tuB0hmKJkRZxM&imgurl=http://barikad.hu/sites/barikad.hu/files/images/Ormansag.jpg&w=425&h=221&ei=-YDQUNjwCMfxsgbLwYHICQ&zoom=1&iact=rc&dur=367&sig=102286060114325447334&page=1&tbnh=129&tbnw=249&start=0&endsp=34&ved=1t:429,r:3,s:0,i:93&tx=46&ty=121>

korábbi egykezés (vagyis családonként maximum egy gyerek vállalása) öröksége is hozzájárult.

A nem megfelelő közlekedési feltételek, a közeli városok nehéz megközelítése és az ebből következő szűkös kapcsolatháló, amely kihat a családok mindennapjaira és lehetőségeire, ma is egyfajta zártságot eredményez az Ormánságban. Ráadásul, aki teheti, elhagyja otthonát, hogy máshol találjon munkát.

A korábbi erős közösségek is felbomlottak, a falvakon belül nem járnak össze az emberek, vallásukat is csak az idősebbek ápolják, de még ők sem mindig járnak el templomba.

Egy pécsi multinacionális cég nevét szinte minden család megemlítette, ide korábban buszokkal vitték dolgozni a helyieket, betanított, operátor munkakörben dolgoztak, viszont mára megszűnt ez a lehetőség is, mely még egy nagy törés volt a helyieknek.

A mezőgazdaság csak néhányaknak jelent munkát, néhány vállalkozó van, de ők is félnek, hogy nem tudják tartozásaikat rendezni. Saját célra már többen kertészkednek és van néhány édesanya, aki ezt tervezi, ha a gyermekek nagyobbak lesznek. Ugyanakkor olyannal is találkoztuk, aki ezt azért nem szeretné, mert biztos benne, hogy más aratná le a kertészkedésének gyümölcseit.

Az Ős-Dráva Program

A Ős-Dráva program megismerése elengedhetetlen volt a kutatás során, mivel nincs olyan család, aki ne lenne érintett, akinek az életén, a mindennapjain ne változtatott volna.

Az Ős-Dráva program az Ormánságot érintő, komplex beavatkozások sorozata, amely egyszerre érinti a természeti környezetet, a helyi gazdaságot és helyi társadalmat. Összesen 25 milliárd forint támogatásban részesül a térség, és a 36 települést érintő hazai mintaprogram, amely beruházásai mintegy 1600 embernek adnak munkát, a kivitelezés eredményeként pedig mintegy 15 ezer ember életfeltételei, perspektívái javulnak az ország egyik legszegényebb, szinte elfeledett területén.

A program alapkonceptiója szerint, a térség problémáit a vízgazdálkodásra alapozva kell megoldani. A térség ökológiai működésében a Dráva játssza a legfontosabb szerepet, így az itt történő beavatkozás, a környezet többi elemére is alapvető hatást gyakorol majd.

Az új rendszerrel javulnak a mezőgazdasági feltételek, így a térség gazdasági alapjai is újrateremnének, e mellett a turizmus fellendítésére is lenne esély. Mindezek a változások kitörési pontokként szolgálhatnak az Ormánság számára. A Dráva vízrendezése lényegében

egy „vízviSSzatartó gazdálkodás” kialakítását jelenti, a jelenlegi „vízelvezető rendszer” helyett.

A Dráva helyzetéből is adódik a lehetőség az ilyen párhuzamos fejlesztésekre, a határ két oldalát érintő úgynevezett „tükör-programok” megvalósítására, amelyben az Európai Unió Interreg programja is komoly támogatást nyújt. 2007-2013 között létrejött a Magyarország-Horvátország IPA – Határon Átnyúló Együttműködési Program, amely a két ország közös fejlesztéseinek és regionális kapcsolatainak erősítését szolgálja.

Az Ormánságban az olyan hagyományos gazdálkodási formák feltámasztásának, mint például a gyógynövények, gombák gyűjtése, a méhészet, vagy a legeltető állattartás, elsősorban a lakosság önellátásában van szerepe. A kertekben megtermelt zöldség és gyümölcs a biogazdálkodás alapjául szolgál, és a lakosság önellátásán kívül a helyi piacokon is szerepet fontos szerepet játszhat a jövőben.

A hagyományos gyógynövénygyűjtést feltámasztó és támogató projekt, a Herbal Network több dél-dunántúli megyében is működik, valamint magában foglalja a horvát-magyar határmenti térségeket is. A hálózat elsősorban a hátrányos helyzetű vidéki emberek számára nyújt megélhetési forrást. A hálózat tagjainak östermelőként is lehetősége van a bio- és gyógynövények termelésére, valamint azok piaci értékesítésére is.

Lakosság, helyi társadalom

Az ormánsági táj helyreállítása mellett az Ős-Dráva Program egyik legfontosabb célkitűzése a helyi társadalom rehabilitálása. Ennek feltétele egy jól működő gazdasági háttér megteremtése, illetve a gazdasági aktivitás kibontakoztatása, elsősorban helyi piacok beindításával, különböző képzési programok segítségével és a turisztikai lehetőségek minél teljesebb kihasználásával.

Fentiek elérése érdekében képzési programoknak ad helyszínt a Sellyén működő Szakképző Iskola, ahol a résztvevők többek között falusi és ökoturizmushoz kapcsolódó képzésben tanulhatnak.

Fontos eleme az Ős-Dráva projektnek, hogy az a térségben élők számára, ne kizárólag a program ideje alatt (mely a tervek szerint csaknem tíz évet jelent) biztosítson munkát, hanem egyúttal olyan fejlesztések, beruházások valósuljanak meg, amelyek a támogatás lezárulását követően is megélhetést biztosítanak majd az itt élőknek. A megvalósítás során feltétlen szükséges a lakosság érdekeltségének és aktivitásának megteremtése, valamint folyamatos fenntartása. Ennek eszköze az „közösségi tervezés”, melynek lényege, hogy a helyi

földtulajdonosokat, gazdálkodókat bevonják a tervezési folyamatokba, valamint a megvalósítás munkáiba. A helyi vállalkozókat egy önerőalap létrehozásával is szeretnék segíteni, amely a jövőben lehetővé tenné az uniós pályázati pénzeket számukra. A folyamatos kommunikáció és a lakossággal való aktív kapcsolat célja, hogy a kezdeményezés közelebb kerüljön az emberekhez. Ezen motiváció jelentősége abban áll, hogy az így elkészülő tervek, jelentősen nagyobb eséllyel valósulnak meg, mint ha kizárólag külső szakértőkkel hoznának létre programokat.

Turizmus, infrastruktúra

Az fejlesztések másik iránya az infrastruktúra fejlesztése, amely az ormánsági falvak jobb elérhetőségét és ezzel a turizmus fejlődését is szolgálja. Egy hálózatszerű útsziszter kialakítása egyszerre erősítené a települések kapcsolatát és csökkentené a térség elzártságát. Lehetséges tervek között szerepel még a Barcs és Drávaszabolcs közé eső folyószakaszon egy újabb drávai híd megépítése, itt ugyanis mindössze kompátkelő biztosítja a folyó két oldalának kapcsolatát. A rendszerváltás előtti vasúti közlekedés visszaállítása a térség helyzetét, elérhetőségét még tovább javítaná, noha ezen ezzel éppen ellentétes tendenciák jellemzőek az országban.

Az Ős-Dráva program jelentőségét talán leginkább abban foglalhatnánk össze, hogy reális megoldást nyújt a vidéket egyre erősebben sújtó problémákra. Perspektívául szolgál az itt élők számára, mint ahogy a program kidolgozói, ormánságiakként a térség problémáit és a helyi adottságokat, jellemzőket kiválóan ismerik. A fejlesztési tervek elsősorban nem a költséges megoldásokra építenek, hanem éppen ellenkezőleg, a program célja egy részben önfenntartáson, illetve önellátáson alapuló életforma szélesebb társadalmi körben történő megalapozása, mindez a természeti- és emberi erőforrások minél jobb kihasználásával. A projekt első szakaszában mintaterületeken mintaprogramokkal folyamatos visszacsatolások nyerhetők, így a későbbi beruházások, fejlesztési tervek szükség esetén módosíthatók.

Mivel egy több évtizedesre is alakítható programról keveset árul el az első néhány hónap, nehezen vonhatunk le hosszú távú következtetéseket a helyi társadalomra vonatkozólag, ám a Kémesen és környékén végzett kutatásunk azt mutatta, hogy az előkészítő munkálatok is biztos munkát és ezzel járó megélhetést jelentenek az itt élők számára. Ennek pedig nem csak a családok anyagi helyzetére van jó hatása, de más pozitív változásokat is hozhat az időbeosztás és kapcsolatok tekintetében.

6. A kutatás, a vizsgálat célja és módszere

Kutatásunk 2012 nyarán készült az Dél-Dunántúlon, az Ormánság 3 aprófalvában, Kémesen, Cúnban és Szaporcán. Helyi többgyermekes édesanyákkal készítettünk mélyinterjúkat.

A kutatásunk célja a szegénység feminizációjának vizsgálata volt. A helyi családok helyzetére és életkörülményeire voltunk kíváncsiak, arra, hogy a családon belül az édesanyák milyen körülmények között élnek, hogyan ítélik meg életüket, mennyire elégedettek, van-e lehetőségük arra, hogy magukra költsenek, fordítsanak időt saját magukra, és hogy mindez hogyan alakul a család többi tagjára vonatkozóan.

Mindennek vizsgálatára a kvalitatív interjú technika bizonyult alkalmasnak, a falvakban az édesanyákkal készítettünk mélyinterjúkat, melyek egyenként változó időtartamúak, 20-50 percesek voltak. Az Ormánságban végzett háztartási vizsgálatok során hólabda módszerrel megkérdeztük a helyieket, ismernek-e a környéken élő többgyermekes családokat. A mintavételt segítette az is, hogy ezekben a többgyermekes családokban élő nők elsősorban hasonló helyzetű társaikkal barátkoznak, így egy-egy interjú készítése után ők is további nevekkal láttak el, akiket otthonukban felkereshettünk.

6.1. Hipotéziseink a kutatásban

Hipotéziseinket az előzetesen megismert szakirodalmak, a kutatásunk helyszínének előzetes feltérképezése és ismerete alapján fogalmaztuk meg:

- Az ormánsági kisgyermekes nők elégedetlenek jelenlegi életükkel, családi életüket nem így képzelték el.
- A szegénység hatásai családon belül egyenlőtlenül oszlanak meg.
- A jelenleg aktív közmunkaprogram változtatott a családok életén a nemi szerepmegosztás terén.
- A nőknek jövedelmi szegénységükön túl számos olyan nehézséggel kell, hogy megküzdjenek, amivel a náluk kedvezőbb helyzetben levő nőknek nem.
- A nőknek le kell mondaniuk alapvető szükségleteik kielégítéséről is, hogy gyermekeiknek és párjuknak kedvezzenek.
- A férfiak több időt töltenek a barátokkal, mint a nők. Azon nők, akik élnek társasági életet, kedvezőbbnek látják helyzetüket.
- Az Ormánság zárt településstruktúrája nem csak a munkalehetőségektől zárja el az itt élőket, hanem a kapcsolatoktól is. – a nemek között ebben is különbségeket feltételeztünk.
- Ha tehetnék, nem választanák életük helyszínéül az Ormánságot, elköltöznének.

7. Az Ormánság női arca, interjúalanyok és családjuk

16 interjú készült a helyi édesanyákkal, elsőként a legfontosabb demográfiai adatok kerülnek ismertetésre:

Sorszám	Jelenlegi párkapcsolat	Gyermekek száma	Hányadik párkapcsolat?	Születési hely	Legmagasabb isk. végzettség
1	Házasság	1	1	Ormánság	-
2	Élettársi	5	1	Cún	8 osztály
3	Egyedülálló	3	-	Siklós	-
4	Élettársi	1	1	Pécs	8 osztály
5	Élettársi	2 (1+1)	2	Zaláta	érettségi
6	Házasság	2	1	Siklós	érettségi
7	Élettársi	5	1	Ormánság	8 osztály
8	Élettársi	5 (1+1+3)	2	Szigetvár	8 osztály
9	Házasság	3	1	Cún	8 osztály
10	Élettársi	2	1	Sámod	szakiskola
11	Élettársi	3 (2+1)	2	Sámod	8 osztály
12	Élettársi	4 (2+2)	2	Cún	-
13	Élettársi	2 (1+1)	2	Erdély	-
14	Élettársi	2	1	Ormánság	szakiskola
15	Élettársi	3	2	Ormánság	8 osztály
16	Élettársi	3	2	Szaporca	8 osztály

Az interjúalanyok *életkorát* tekintve, 20-40 év közöttiek, többségük az Ormánságból *származik*, a közeli falvakból, városokból, egy pécsi és egy erdélyi származású volt.

Akik nem a három faluban születtek, a férjüket követték az Ormánságba, jelenleg vagy a korábbi szülői házban élnek, vagy itt tudtak lakóházat vásárolni.

A *nők iskolai végzettségét* tekintve, legnagyobb a 8 osztályt végzettek aránya volt, de volt néhány szakiskolát végzett (eladó, vagy vendéglátó-ipari) és volt két érettségizett nő is, egyikük főiskolára is jelentkezett, de nem végezte el, mert megszületett az első gyermeke.

„Hát nekem van egy érettségim, míg elkezdtem a főiskolát, de jött a Máté...”

(érettségizett, 2 gyermekes édesanya)

„...eddig nem is zavart, mikor dolgoztam az Elqotecben, mikor kirúgtak és nem volt már munkám, akkor döbbsentem rá, hogy 8 általánosomon kívül más nincs, és evvel nem tudok elmenni sehova se, semmit nem tudok vele kezdeni. Szakmám ugye miért is lenne, mert akkor elkezdtem valamikor hajdanában, sörgyártó suliba jártam Pécsváradra, akkor terhes lettem a nagyobbik gyerekkel, aztán eladadtam a többi időmet...”

(8 általánost végzett, 3 gyermekes édesanya)

„Tanulni nem tanultam, mert elég rossz a szemem és ahova szerettem volna menni oda nem vettek fel, máshova meg nem mentem. 17 éves se voltam mikor kezdtem a baromfiba dolgozni, akkor utána férjhez mentem, lett a nagy gyerek...”

(8 általánost végzett, 3 gyermekes édesanya)

A családok férfi tagjainak iskolai végzettsége is hasonló, többnyire nyolc osztállyal rendelkeznek, és volt néhány szakmunkás is, akik jelenleg is az építőiparban dolgoznak.

Interjúalanyaink szüleinek iskolai végzettségét is vizsgáltuk, közülünk kiemelkedett azok aránya, akik korábban a mezőgazdaságban dolgoztak, iskolázatlanok voltak, a jelenleg élők többnyire rokkantnyugdíjasok.

Az alacsony iskolai végzettség, a szakképzettség hiánya, vagy a helyben nem hasznosítható szakképzettség előrejelzi azokat a körülményeket, melyek a rendszerváltást követően megmutatkoztak az Ormánságban és a vidéki társadalmakban. A korábban megélhetést biztosító mezőgazdasági ágazat, a megszűnt TSZ gazdaságok után újabb lehetőségek nem vagy csak kismértékben adódtak a helyiek számára.

Foglalkozási státuszuk alapján, egy kivétellel a megkérdezett nők nem dolgoznak, többségük GYES-en van, vagy főállású édesanya. Többen egyáltalán nem is rendelkeznek munkatapasztalattal, tanulmányaik befejeztével gyermeket vállaltak.

Akik a gyermekvállalás előtt dolgoztak, a korábban jól működő pécsi multinacionális vállalat betanított munkásai voltak, mely sokak számára jelentett megélhetést a korábbi néhány évig bezárólag. Kiaknázva a hely zártságát, a vállalat saját buszokkal szállította a munkásokat a pécsi székhelyére.

Ezen felül, két interjúalany számolt be arról, hogy a közeli városban Siklóson dolgozott, eladói munkakörben. Számos bizonytalanság merült fel viszont azzal kapcsolatban, ha újra vissza szeretnének menni dolgozni, mivel a gyermekek a helyi iskolába, és óvodába járnak és a róluk való gondoskodás nem megoldható, ha az édesanyának teljes állása van 15-20 km-re a lakhelyétől. Ebben az esetben vannak pozitív példák, ahol a nagyszülők segítenek és

vigyáznak a gyermekekre, míg a szülők dolgoznak, de erre csupán néhány család esetében van lehetőség.

„...mivel a férjem is dolgozik, ő reggel most 5 órakor indul itthonról el és este 7 órakor ér haza. Most, ha én is elmegyek dolgozni Siklóra, mert ott nem úgy van, hogy reggeles műszak meg délutános, ott össze-vissza vannak a műszakok, nem tudom megoldani a gyerekeket. De a szüleim ott vannak Siklóson, ők rengeteget segítenek mindenféle téren...”

(szakmunkás végzettségű, 2 gyermekes édesanya)

A *férfiak munkaerő-piaci helyzete* kedvezőbbnek mondható a statisztikai adatok alapján. Két esetben szakmunkásként dolgoznak a férfiak az építőiparban, mellyel elégedettek is a családok, viszont problémát jelentenek minden esetben a téli hónapok, amikor akár több hónapos leállások is vannak.

„Télen mindig leállás van, akkor nem dolgoznak. De ez mindig ez olyan egy másfél hónapig szokott tartani, hát most elhúzódott négy hónapig és ez igencsak megnehezítette a hétköznapijainkat is.”

(szakmunkás, 2 gyermekes édesanya)

Hasonlóan egy interjúalanyunk férje vállalkozóként dolgozik a mezőgazdaságban, ahol szintén nagy terhet jelent az, hogy a nyári hónapokban megteremtsék azokat a feltételeket, melyekkel át tudják vészelni a téli hónapokat.

A férfiak többsége viszont a helyi, már említett közmunkaprogramban dolgozik, nagyon alacsony jövedelemért, teljes állásban.

A *párkapcsolatok* vizsgálatára kiemelt figyelmet fordítottunk kutatásunkban, azt tapasztaltuk, hogy a jellemző párkapcsolati forma az élettársi kapcsolat volt, mindössze (ahogy a táblázat is mutatja) három házasságban élő nő volt interjúalanyaink között, és egy elvált egyedülálló. A többség élettársi kapcsolatban él párjával, és 50-50%-ban volt jellemző a korábbi válást követő kapcsolat, valamint az első kapcsolatban választott élettársi kapcsolati forma.

A megkérdezettek a házasságról úgy vélekedtek, hogy nincsen számukra nagy jelentősége, vagy a korábbi negatív tapasztalataikból merítve nem vállalkoznának rá újból.

A *gyermekek* száma 1-5 volt, két 1 gyermeket nevelő család volt, akik viszont összehasonlítva jóval rosszabb körülmények között éltek, mint a többgyermekesek.

Jellemző volt a három vagy annál több gyermeket nevelő édesanyák aránya. A táblázatunkban továbbá azt is jól látszik, a zárójelben levő információkból, hogy számos esetben a gyermekek több édesapától születtek.

A *gyermekek életkora* nagyon változó volt, volt 1 éves kor alatti és 20 év feletti gyermek is, az idősebb gyerekek főleg azokban a családokban éltek, ahol a szülők elváltak és az új kapcsolatból 3 év alatti gyermeket is nevel az édesanya jelenleg.

7.1. Társas kapcsolatok és szerepük az Ormánságban

Párkapcsolataik szerint, ahogy korábban bemutattuk, többnyire élettársi kapcsolatban élnek a nők, nem egyedi eset, hogy a jelenlegi élettársi kapcsolat már egy megromlott házasság után jött létre, vagy egy olyan élettársi kapcsolatot követően, ahol gyermekek is születtek. A második kapcsolat létesítői mind arról számoltak be, hogy korábbi kapcsolatuk sok konfliktust tartalmazott, és nagyon rosszul érezték magukat benne, mind nőként, mind anyaként.

„össze voltunk házasodva, 12 évet éltünk együtt, abba született a lány, elváltunk, ... hívjuk telefonon, de ő nem nagyon akarja a kapcsolatot tartani...”

(8 általánost végzett, 2 gyermekes édesanya)

„hát ő egy nagy börtöntöltelék volt, ez az egyik. Ő nőött, hát meg ilyenek, míg végül ő hagyott el, azóta meg már a hetedik gyereket gyártsa...”

(egyedülálló, szakmunkás, 3 gyermekes édesanya)

...amikor megvert engem, akkor megszöktem a gyerekemmel együtt. Úgy tudtam elmenekülni, mert elég durva volt, amiket utóbb művelt. Hetente kétszer-háromszor megvert meg mit tudom én ilyen, meg megfenyegetett, hogy összedarabol és bizony, amikor ivott akkor kiszámíthatatlan volt.”

(36 éves, 8 általánost és szakképzést végzett 5 gyermekes édesanya)

„Nem volt vele semmi gond. Míg nem ivott, az a két nap a héten. A kapcsolat elején még jó „hessznek tűnt”, fiatalok voltunk, éjszakáztunk, kocsμάztunk, fiatalnak az kell, és mikor még jött a gyerek, akkor már azt hittem visszaáll, de nem.”

(30 év körüli, érettségizett, 2 gyermekes édesanya)

A jelenlegi kapcsolatával a nők többsége elégedettnek bizonyult.

„Szerelem volt első látásra, igaz, hogy 13 évesen, de az volt...”

(8 általánost végzett, 5 gyermekes édesanya)

A jelenlegi élettársi kapcsolatával elégedett nők között volt, aki már több évtizede együtt él párjával, elmondásaik alapján kisebb viták vannak közöttük, de összességében jól megértik egymást. Hasonlóan elégedettek a kapcsolatukkal azok a nők is, akik egy korábbi rossz tapasztalatot követően találtak új párt maguknak.

Problémának csupán azt tartják, hogy a pároknak kevés idejük van egymásra, főleg a gyerekek miatt, mert így az otthon együtt töltött idő nagy részében a gyerekek vannak a középpontban, ami nem is jelent számukra problémát, hiszen többen említették azt, hogy sokat erősített kapcsolatukon a gyermekük megszületése.

„... a gyerekek így jobban összekötnek minket, sokkal jobban, mint akkor. Hát mer akkor elég rossz társaságba volt ugye, amíg nem volt gyerek. Hát vitték össze vissza minden és akkor már úgy gondoltuk, hogy inkább hagyjuk egymást, és akkor, ahogy megszületett az első... um apa apa lett inkább úgy mondom, jobban apa lett mint, mint, hogy ment volna a társasággal. ... és akkor így a gyerekek teljesen megváltoztattak így minket, ahogy megszülettek egyre jobban...”

(szakmunkás, 5 gyermekes édesanya)

Mivel a legtöbb családban kicsik a gyerekek, így az édesanyák figyelmét és idejét szinte teljesen lekötik. Nincs lehetősége a pároknak közös programokat szervezni ezért, és azért sem, mert helyben erre igazán nincs is lehetőség, azt pedig nem engedhetik meg maguknak, hogy a falun kívül menjenek kikapcsolódni.

A horgászat, mint közös program viszont több esetben előkerült, talán az egyedüli kikapcsolódási tevékenység a helyiek számára, főként a férfiaknak, de a nők is néha velük tartanak elmondásaik alapján.

Összességében a nők számára a jelenlegi párkapcsolataik adják a legnagyobb biztonságot az életükben, mind az anyagiak terén, az érzelmek és kapcsolatok terén. A párjuk számukra a gyermekeiken kívül az egyedüli személy, aki szociális támaszt és biztonságérzetet nyújt nekik

Ami az interjúalanyok *gyermekeikkel való kapcsolatát* illeti: találkoztunk 20 éven felüli gyermekekkel és 1 évnél fiatalabbakkal is, vagyis nem ritka a családokon belül a nagy

körülönbség, kiemelten azokban a családokban, ahol több édesapától születtek a gyermekek. A gyermekek száma is vegyesen alakult. Volt, aki csak egy gyermeket nevel, viszont 9 édesanya 3 vagy annál több gyermeket nevel.

Az anyák beszámolóí alapján szinte kivétel nélkül jó kapcsolatban vannak gyermekeikkel, szinte minden idejüket az édesanyjukkal töltik. Egy esetben nincs jó kapcsolatban egy édesanya fiú gyermekével, aki a korábbi házasságból született és a válást követően édesapjával maradt.

Általánosságban az a jellemző, hogy a gyerekek az édesanyjukhoz állnak legközelebb, vele együtt tanulnak és játszanak, az egész napot együtt töltik. Ha problémájuk van, az édesanyjukkal beszélnek meg.

„Elég jó a kapcsolatunk, a két nagyobb úgy mondom megbízik bennem, teljesen, tényleg teljesen megbízik bennem... hát a többi a az a baj, hogy nagyon anyásak, de tényleg mindegyik nagyon, de amúgy nincs így gond velük.... Úgy mondom, hogy ők még nem voltak tőlünk távol, sehol se nyaralni se hogy vigyázz rá légy szíves egy két napig és túl szoros az a gond és azt nem tudom, hogy mi lesz velük, hogy ha majd iskolába, oviba mennek...”

(szakmunkás, 5 gyermekes édesanya)

A férfiak nem szoktak tanulni a gyerekekkel, de jó kapcsolatunk van velük, egy-két esetben számoltak be arról, hogy nem igazán értik meg egymást. A szülők sajnálják, hogy kevés időt vannak csak együtt, de akkor általában játszani szoktak a gyerekekkel, vagy televíziót nézni. Vannak ennél pozitívabb példák is az apaszerepekben:

„Hát na ez ez igen ez jó kérdés én ő büszkén el tudom mondani, hogy amíg Ő nem ment B.be mi együtt vittük orvoshoz, mi együtt vittük védőnőhöz ugyan ott volt a jelenlétbe, most is ha itthon van nincs velem a gyerek állandóan vele van. Szereti semmi szó erre szereti, imádja a gyereket. Utolsó filléret rá költené. Mi mindig együtt vittük védőnőhöz, együtt vittük orvoshoz mindig ott volt a jelenlétbe. Lehet, hogy ritka eset de én ezt büszkén elmondhatom, hogy én soha nem vittem egyedül. Mindig jött velem.”

(8 osztályt végzett, 2 gyermekes édesanya)

A nevelőszülők és a gyerekek kapcsolatáról az édesanyák csak pozitív dolgokról számoltak be, miszerint a mostohaapák kapcsolata jó a gyermekekkel, sokkal jobb, akár mint a vérszerinti szülővel, akikkel legtöbb esetben nem tartják a kapcsolatot a gyermekek.

Összességében az erős családi kötelékek jelentik a megkérdezett nők számára életük egyetlen pozitívumát, a nukleáris család nyújtja számukra életük értelmét és élettél való elégedettségük alapját.

A női generációk az Ormánságban

A megkérdezett nők szülei többnyire mezőgazdasági munkások, akik korábban a TSZ-ben dolgoztak, illetve néhányan szakmunkások. Többnyire ma már rokkantnyugdíjasok a ma élő szülők. Velük a kapcsolattartás és a támogatás mértéke változóan alakul a családokban. Vannak, akik nagyon rossz kapcsolatról számoltak be, oly annyira, hogy például a nagyszülők nevelték fel őket, viszont vannak olyan családok is, ahol a szülői segítség ma is kiemelkedő. Többen voltak, akiket a nagyszülei neveltek, és a szüleikről egyáltalán nincsenek jó véleményekkel.

Volt, aki a rossz anyagi körülmények miatt nem tudja szüleivel tartani a kapcsolatot, ők nem tudják meglátogatni őket és a szülők sem a gyermeküket.

Összességében nem túl kedvező családi és szülői kapcsolatokról számoltak be a fiatal anyukák, volt ahol már a szülők nem élnek, de az interjúk 50%-ában azt tapasztaltuk, hogy a szülőkkel való kapcsolat valahol elromlott és nem ritka, hogy egyáltalán nem tartják a kapcsolatot velük. Mindez sok esetben nagy hátrányt jelent a nők számára, sem a mindennapi feladatok elvégzésében, sem érzelmi téren nem számíthatnak szüleik támogatására. Nagy előnyt élveznek azok a nők, viszont, akik számíthatnak a nagyszülőkre, akik vigyázni tudnak a gyermekeikre, vagy akik tanácsokkal tudják ellátni őket.

Családon kívüli kapcsolatok, baráti kötelékek az Ormánságban

A nők fele arról számolt be, hogy nincsenek barátaik: vagy csak a párjuk barátaival járnak össze, vagy egyáltalán nincs idejük a barátokra. Néhányan azonban összejárnak, a ház elé mennek ki beszélgetni, vagy otthon főznek és beszélgetnek.

Nincs lehetőségük rá, hogy kimozduljanak, szórakozzanak, helyben erre csak a falunapok, és a helyi rendezvények alkalmával kerül sor. Részben az anyagiak nem engedik meg ezt, de főleg a gyermekek miatt nincs erre lehetőségük.

Volt, aki azt mondta, hogy inkább a barátaik szoktak vendégségbe menni hozzájuk, hogy így beszélgessenek, és szórakozzanak alkalmanként, mely talán az egyetlen módja a lehetőségeiket tekintve a családoknak, hogy társasági életet éljenek.

A következőkben az elhangzottak megerősítésére néhány idézetet emeltünk ki interjúinkból:

„nem annyira barátságosak már az emberek sajnos, ez most valahogy kihalt ebben a faluban, úgyhogy itt megmondom őszintén valamikor ilyen nem volt. Hétvégén is kinn ültünk az utcán... most már egy pár éve ilyen, ez nagyon nem jó.”

(8 osztályt végzett, 4 gyermekes édesanya)

*„Itt a mellettünk levő két család, de egyébként nem. Nem vagyunk „összejárós típusok” ...”
„főzünk, bulizunk néha, születésnap, névnap, o ilyen dolgokat azért csak megünnepelünk, nem sok barátunk van, ...”*

(szakmunkás, 2 gyermekes édesanya)

„Az az őszinteség, hogy nekem nem is nagyon jut arra időm, hogy barátnőket tartsak. Itt a gyerek, az állatok itt a kertem...”

(8 osztályt végzett, 2 gyermekes édesanya)

A baráti kapcsolatok a nők társadalmi tőkájének és lehetőségeinek vizsgálata szempontjából is kiemelkedő tényező volt vizsgálatunkban.

A megkérdezett interjúalanyok viszont nem részesülnek ezekben az előnyökben, mely tovább növeli kirekesztettségük mértékét. A lehetséges kapcsolatok csak a közvetlen lakókörnyezetükből kerülnek ki, hiszen nagyon ritkán hagyják csak el a falut, ahol élnek. A megkérdezett nőknek nincsenek munkahelyi kapcsolataik, a barátok és ismerősök csak a falubeli ismeretségekből és a párjuk kapcsolatain keresztül vannak.

Többen említették azt, hogy a gyerekkori barátaik máshol élnek és nincsen lehetőségük, a találkozásra.

„Nincs, én nem barátkozok senkivel. Itt a szomszédasszony, ő 50 éves, az anyám lehetne, vagyis ő csak 42. meg itt a sarkon, akik laknak, van négy gyerekük. Oda járok. Én máshova nem. Nekem Piskón vannak az ismerőseim, ahol a párom apjái laknak. Ott van a barátnőm, I. három gyerekes anyuka, 26 éves. Fönn van az A. egy gyerekes anyuka, kicsit idősebbek, de jól megértem magam velük. Itt én nem barátkozok senkivel, itt olyanok vannak, hogy a férje is ott van, női dologról nem tudok velük beszélni, úgy nyitott nem vagyok senkivel. Nekem Pécsen voltak barátaim, onnan elköltöztünk, én nem barátkozok senkivel, tartom a kapcsolatot, de ennyi.”

(8 osztályt végzett, 21 éves, egy gyermekes édesanya)

7.2. Mindennapok és a háztartás feladatai

A nők mindennapjait a gyermeknevelés és a házimunka teszi ki, elmondásuk alapján az egész napjukat ez tölti ki, és ezt a monotóniát sokszor nehezen viselik.

„Reggel először ugye..., fölkészítem, elindítom az egy iskolásomat, most már ugye szeptembertől kettőt, utána rá egy jó fél órára jön az ovis busz. Fölkészítem az ovisokat, elmennek. Hát most, hogy egyedül leszek, nem tudom, szerintem bőven el fog telni a napom, van mit csinálnom, de amúgy amíg otthon volt az a legkisebb, hát annyi hogy Ő reggeltől mit tudom én 10 óráig nézte a tv-t. Gyors megfőztem ugye az apja is délbe jön haza akkor ebédelni...Ő megy vissza dolgozni én meg addig takarítok, vagy mosok. Inkább csak házimunka, $\frac{3}{4}$ 4-kor ugye megjönnek mindenki. Ovisok, iskolások egyszerre megjönnek, és akkor úgy telik a napom, hogy vagy házi feladatot írunk, mert általában mindig szokott maradni, házi feladatot írunk, kimennek játszani kicsit, fürdetem őket és alvás. És ez a mindennapi monoton.”

(30 éves, szakmunkás, 5 gyermekes édesanya)

A háztartási munka és az otthoni teendők ellátása a nőkre hárul, a férfiak csak abban az esetben segítenek be ebbe, ha különleges okokból a nőknek el kell menniük otthonról. Nem adódnak a családban konfliktusok ebből, a nők elfogadták azt, hogy ez az ő feladatuk. A nők számára ez jelenti a munkát, a kötelezően elvégezendő feladatot, ami a férfiak számára a munkavállalásban történik. Mivel a nőknek nincsen munkahelyük, így természetesnek veszik a családokon belül azt, hogy a gyermeknevelés és a házimunka a nők feladata.

„ami a nőnek való munka, az a nőé...”

(24 éves, 8 általánost végzett, 2 gyermekes édesanya)

„úgy mondom, az én munkám az én munkám, az övé az övé.”

(30 éves, szakmunkás, 5 gyermekes édesanya)

Kutatásunk során megkérdeztük interjúalanyainkat arról, hogy hogyan oldják meg a bevásárlást. Fontosnak tartjuk kiemelni ezt, mivel ezekben az elszigetelt falvakban sok esetben ez is problémát jelent a családok, és kiemelten a nők számára. Vagy helyben tudják megoldani a vásárlást, de akkor számolniuk kell azzal, hogy jóval nagyobb összegekért kénytelenek vásárolni, vagy pedig a szomszédos városokba kénytelenek utazni és ott végezni a „nagybevásárlást”, viszont erre anyagi korlátaik miatt, csak kéthetente vagy havonta van

lehetőségük, illetve van, aki egyáltalán nem tudja megoldani ezt és kénytelen számolni a nagy árkülönbségekkel a helyi boltokban.

*„havonta egyszer, elmegyek és csinálok egy nagybevásárlást, amit egy hónapig beosztok,
mert muszáj”*

(26 éves, szakmunkás, 5 gyermekes édesanya)

„Siklósra szoktunk menni, mert itt minden „aranyárban” van a kisboltokban”

(35 év körüli, szakmunkás, 2 gyermekes édesanya)

Ruhákat úgy érzik, hogy ritkán vásárolnak és elsősorban csak a gyerekeknek, ha valamire valóban szükség van.

Megkérdeztük a nőket arról is, hogy szoktak-e saját magukra költeni, mit vettek maguknak utoljára.

Magukra a nők keveset költenek, néha egy-egy ruhát vesznek, nadrágot, papucsot, szezononként egy-két dolgot, amire szükségük van. Minden interjúalany arról számolt be, hogy az első a gyermekük és utána jönnek a szülők a fogyasztásban.

*„...nem tudom, nem akarok hazudni, nagyon régen vettem magamnak valamit, nagyon
régen... talán a lányom ballagására...”*

(24 éves, 8 általánost végzett, 2 gyermekes édesanya)

*„olyan nincs, hogy csak magamnak, ha igen, akkor a gyerekeknek is és az élettársamnak
is...”*

(40 év körüli, 8 általánost végzett, 3 gyermekes édesanya)

Az ormánsági nőkre ez utóbbi aszketizmus azzal együtt jellemző, hogy a családi pénzgazdálkodásért többnyire ők felelnek, esetenként közösen döntenek párjukkal. Amikor arról kérdeztük őket, mennyit költenek magukra, általában úgy válaszoltak, hogy a fogyasztásban a párjuk és gyermekeik vannak első helyen, és csak ők utánuk gondolkozhatnak saját szükségleteikről. Amikor kitértünk arra, hogy a nagyobb bevásárlások alkalmával valami aprósággal kedveskednek-e maguknak, nemleges választ adtak. *„Ma talán egy Túró Rudival meglepem magam”* – mondta mosolyogva az egyik anyuka.

Az interjúalanyok mégsem panaszkodnak saját helyzetükre, családjukéra annál is inkább. Az önmagukért való aggodás helyett sokan gyermekeik jövője miatt borúlátóak, ezzel magyarázható az is, hogy saját és családi prioritásaikban is a gyerekek vannak az első helyen. Sok szegény körülmények között élő szülőpár költi bevételei nagy részét a gyerekek oktatására és az ezzel kapcsolatos kiadásokra.

Saját feladataik ellátása mellett nem sok idejük marad kikapcsolódásra, de azok az édesanyák, akik tudnak időt szakítani társas kapcsolataikra, összejárnak más falubeliekkel, sokkal optimistábban tekintenek a jövőre. A derűlátást segíti a vallásosság is, habár erről csak kevesen beszélnek, és az aktív hitéletet gyakorlók aránya jelentősen csökkent az olyan elzárt területeken, mint amilyen az Ormánság is.

7.3. Elégedettség és jövőkép

„Mindig nagyon előre nézek, de nem látok kiutat... Az Isten ad nekem erőt. Mindig imádkozom. Lehet, hogy vicces, de tényleg minden este imádkozom. Hátha egyszer meghallgat. Vagy meghallgat és tesz valamit. De én azt mondom, ehhez tenni is kell mindig valamit.”

(40 év körüli, 8 általánost végzett, 4 gyermekes édesanya)

Egy-két kivételtől eltekintve a kérdéseinkre válaszoló családanyák pesszimistán látják jövőjüket. Családjaik egyik hónapról a másikra élnek, így nem tudják, hogy hosszútávon mire számíthatnak. Ez alapvetően visszahat jelenük megélésére is, hiszen nem tudják, min tudnának ahhoz változtatni, hogy jövőjük kiszámíthatóbb legyen, idejük nagy részét a családjuk körüli tennivalók elvégzésével töltik, ez alól csak azok kivételek, akik kisebb-nagyobb munkákat tudnak vállalni mellékes jövedelmeik növelése érdekében.

„Minden napban azt várom, hogy este legyen, mert kicsit fárasztó”

(24 éves, 8 általánost végzett, 5 gyermekes édesanya)

Az interjúalanyok közül azok, akik személyes problémáikat taglalták, elsősorban nem lelki, sokkal inkább fizikális nehézségeikre tértek ki. Ám legtöbbször nincs lehetőségük orvoshoz fordulni, mert még ennyi időre sem tudják másra bízni gyerekeiket, vagy egyszerűen sajnálják idejüket és pénzüket ilyen formában is magukra költeni. Ez azonban hosszútávon nem csak az

otthoni munkavégzésben jelent nehézséget, de a munkaerőpiacra való visszatérésben is hátráltató tényező lehet.

Sokan hitelek lejártától várják helyzetük javulását és szintén kiutat látnak gyermekeiken keresztül, ezért is fordítanak sok időt és pénzt az ő taníttatásukra. Abban bíznak, hogy későbbi nehézségeiken enyhíthet, ha gyermekük jó munkahelyre kerülve támogatja őket. De mindezek mellett utólag visszagondolva ezek az édesanyák egyáltalán nem vállaltak volna gyereket, vagy ha igen, akkor is csak egyet vagy kettőt.

Csak egy-két édesanya volt elégedett lakóhelyével, a többség szívesen elköltözne az Ormánságból, azonban ez nem lehetséges. Ennek egyik oka ingatlanuk értéktelensége, a másik pedig a tény, hogy „a jobb helyeken az élet is drágább”. Az itt élőknek alapvetően nincs problémájuk a vidéki léttel, de sokan panaszkodtak a rossz közlekedésre, a munkahelyek hiányára és a meglévő bevételi forrásaik bizonytalanságára.

8. Szegénynek lenni és nőnek maradni – a kutatás összegzése

Az ormánsági nők többsége alapvetően elfogadta élethelyzetét, számos dolgon mégis változtatna, mert úgy érzi, úgy könnyebb lenne neki és családjának. Akár el is költöznének, ha tehetnék, nem csak a jobb pénzkereseti lehetőségek miatt, de elégedetlenek a közösségi élettel is, amely egyik legfőbb oka mindennapjaik monotonitásának. Ha változtathatnának valamin, a legtöbben nem vállalnának gyereket. A családjuk ugyanis nem csak egzisztenciális nehézségeket jelent, de komoly akadálya annak is, hogy minőségi időt töltsenek párjukkal és barátaikkal.

„Ha változtathatnék valamin? Lehet, hogy nem vállaltam be volna ennyi gyereket. Nem hogy ennyit, egyet sem.”

(30 éves, szakmunkás, 5 gyermekes édesanya)

„Jobb volt ketten. Akkor szebbnek láttam a világot. Így, hogy most már van két gyerek és ilyen drágaság van, későbbre tartogattam volna őket.”

(22 éves, 8 általánost végzett, 2 gyermekes édesanya)

Beszélgetéseink során az is egyértelművé vált, hogy a nőiség klasszikus külső formái eltűnnek, és egyfajta monoton munkavégzéssé alakulnak át. Nőnek lenni az Ormánságban

annyit tesz, mint elvégezni azt a munkát, ami „a nők feladata”. Sem idejükbe, sem anyagi feltételeikbe nem fér bele az, hogy akár külsejükkel a minimálisnál többet foglalkozzanak, akár az, hogy ezt bármilyen más női tevékenységben megéljék.

Ezzel párhuzamosan eltűnik az individuum a nők életéből, nem csak a helyzetük megélése, de a szükségletek terén is, és sokkal inkább a családjuk határozza meg feladataikat, helyüket a világban.

Az interjúk tapasztalatok összegzéseként elmondható, hogy korábbi hipotéziseinknek megfelelően a szegénység hatásai családon belül egyenlőtlenül oszlanak meg. Ennek a nők az elsődleges áldozatai, hiszen saját szükségleteikről kell lemondaniuk családjuk boldogulása érdekében, beleértve kiadásait, fogyasztását, barátaikkal töltött szabadidejüket. Ezzel kapcsolatban megállapítottuk azt is, hogy akik mégis tudnak időt szakítani társasági életre, sokkal pozitívabban látják jövőjüket. A jelenleg aktív közmunkaprogram változtatott a családok életén, habár kérdéses, hogy hosszútávon mennyire lesz mély hatása az itt élők kilátásaira.

A nők jövedelmi szegénységükön túl számos olyan nehézséggel kell, hogy megküzdjenek, amivel a náluk kedvezőbb helyzetben levő nőknek nem. Ennek során elveszítik női mivoltuk több fontos jegyét is, és csak az általuk ellátott feladatok alapján töltik be nemi szerepeiket. Az Ormánság zárt településstruktúrája nem csak a munkalehetőségektől zárja el az itt élőket, hanem a kapcsolatoktól is, és a nemek között ebben is különbségeket találtunk a nők kárára. Éppen ezért ha tehetnék, nem választanák újra életük helyszínének az Ormánságot, ugyanakkor nincs lehetőségük elköltözni.

9. Összefoglalás

A szegénység problémája rendkívül összetett, nem pusztán etnikai kérdés, nem is lehet egyszerűen jövedelmi kategóriák menték értelmezni, és a nemek viszonyában is számos kérdést vet fel.

Kutatásunk és a hasonló jellegű egyéb szegénységkutatások lehetőséget adnak arra, hogy az interjúkon keresztül a szegénységben élők életmódját, identitását, attitűdjeit megismerjük, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a statisztikai eredményeket kiegészítsék, többek között a szegénység nemek közötti különbségeivel kapcsolatban is.

Ahol a statisztikai eredmények nem mutatnak nagy eltéréseket férfiak és nők vonatkozásában, ha részleteiben vizsgáljuk egy család történetét, úgy tűnik, hogy jobban érzékelhető, hogy valóban a szegénységben élő családokban vannak családon belüli és nemek közötti szegénységkülönbségek.

A kutatás lehetőséget és irányt ad arra vonatkozóan, hogy tovább is érdemes figyelemmel fordulni az Ormánság társadalma és a nők szegénységének kérdése felé. További kutatások, mind a kvantitatív, mind a kvalitatív jellegűek, újabb és részletesebb információkkal szolgálhatnak annak érdekében, hogy egy gender-sensitive társadalompolitikával és helyi politikával a helyi társadalom helyzetét előremozdítsák.

„Vágyakoztam én is, álmodoztam, mint egy királylány, mindenki szokott. De nem bántam meg semmit.”

10.Irodalomjegyzék

Albert Fruzsina, Dávid Beáta, Havasi Éva, Kóczé Angéla (2011): „Az asszony átveszi lassan a kalapot” In: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről* Budapest, TÁRKI - Nemzeti Erőforrás Minisztérium, 229-242. p.

Czibere Ibolya (2007): Mélyszegénységben élő nők helyzete tartósan munka nélkül lévő férfiak családjaiban In: Csoba Judit-Czibere Ibolya: *Tipikus munkaerő-piaci problémák – Atipikus megoldások* Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója

Czibere Ibolya (2012): *Nők mélyszegénységben* Budapest, L'Harmattan Kiadó

Esping-Andersen, Gosta (2006): Jövedelmi egyenlőtlenség és esélyegyenlőtlenség. In: Anthony Giddens – Patrick Diamond (szerk): *Írások az egyenlőtlenségről* Budapest, Napvilág Kiadó Kft.

Fodor Éva (2001): A szegénység elnőiesedése hat volt államszocialista országban In: *Szociológiai Szemle* 2001/4

Janky Béla (2006): *A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége* (elektronikus verzió) www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=20471

Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2004): *Szegénység és depriváció. Társadalmi összefüggések nyomában* Központi Statisztikai Hivatal - Népeségkutató Intézete Műhelytanulmányok <http://www.demografia.hu/index.php/kiadvanyok/mhelytanulmanyok>

Kingsley Davis, Wilbert E. Moore (2004): A rétegződés néhány elve In Angelusz Róbert szerk.: *A társadalmi rétegződés komponensei: Válogatott tanulmányok* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó Budapest

Nagy Ildikó (2002): A családfő intézménye – nemi szerepek a családban In: Nagy Ildikó-Pongrácz Tiborné-Tóth István György, (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, 2001.

Robert Walker (2006): Lehetőségek és életesélyek a szegénység és az egyenlőtlenség és a kirekesztés dinamikája In: Anthony Giddens – Patrick Diamond (szerk): *Írások az egyenlőtlenségről* Budapest, Napvilág Kiadó Kft.

Spéder Zsolt (2002): *A szegénység változó arcai* Budapest, ARTT – Századvég

Szelényi Iván (2001): Szegénység, etnicitás és a szegénység „feminizációja” az átmeneti társadalmakban In: *Szociológiai Szemle* 2001/4

<http://www.ksh.hu/interaktiv/terkepek/mo/lmunkaugy.html>

<http://www.ksh.hu/stadat>